

KOOS VAN ZOMEREN

Onze maakbare natuur

Vroeger had je bij voorbeeld een riviertje dat zich slingerend door de Achterhoek bewoog.

Toen kwam het waterschap en werd besloten dat riviertje recht te trekken.

Toen kwam het waterschap nog een keer en werd besloten weer slingers in dat riviertje te leggen.

Wat is het verschil?

Dat het waterschap ondertussen oog heeft gekregen voor de natuur? Ongetwijfeld, maar dat bedoel ik niet. Ik bedoel:

Vroeger slingerde dat riviertje omdat dat riviertje dat wou, nu omdat het waterschap het wil.

Vroeger zat er een ijsvogeltje ondanks de mensen, nu dankzij de mensen.

Vroeger symboliseerde dat riviertje onze beperktheid, nu onze gulheid.

Nu krijgen we IJburg. Amsterdam heeft beloofd in overleg met Natuurmonumenten compensatie te bieden aan de natuur die moet wijken voor woningbouw.

Wat hadden we daar?

Een bonte verzameling eend-achtigen, die geheel naar eigen inzicht, op eigen initiatief, op dat water kwam overwinteren. Een vleugje anarchie eigenlijk, een stelletje Damslapers.

En wat komt er voor in de plaats?

Natuur met een breed maatschappelijk draagvlak.

Of in ieder geval natuur waaraan het gemeentebestuur zich heeft gecommitteerd.

Natuur die plechtig in bedrijf wordt gesteld.

Natuur die feestelijk wordt geopend.

Natuur die zich leent voor het doorknippen van linten, de burgemeester, de minister of zelfs de koningin glunderend voorop.

Een sleep-in voor de natuur.

Natuur die organisatorisch en begrotingstechnisch is ondergebracht bij de dienst gemeentewerken. Natuur die uit dien hoofde zal worden gekoesterd, maar zo nodig ook weer kan worden opgeruimd. Een schepping immers van de overheid, haar wettig eigendom.

Zo verandert de natuur, voor mijn gevoel: van de ene dag op de andere, in het tegendeel van wat zij altijd is geweest – een staaltje van menselijk kunnen in plaats van een herinnering aan menselijk onvermogen.

Want laten we wel wezen, natuur was altijd precies dat wat we nog niet onder de knie hadden, een beetje een blamage.

De Waddenzee – daar waren we gewoon nog niet zo diep doorgedrongen.

De Drentse hei – daar waren we gewoon zo ongeveer mislukt.

De Biesbosch – gewoon een uit de hand gelopen vorm van zoutwinning.

En verder hadden we ontzettend veel natuur die domweg bij ons was ingetrokken, natuur bij inwoning: orchideeën in weilanden die niet voor orchideeën waren bedoeld, geelgorzen in houtwallen die niet voor geelgorzen waren bedoeld, kikkers in poelen die niet voor kikkers waren bedoeld, vleermuizen op zolders die niet voor vleermuizen waren bedoeld. (En, recent ontstaan: Oostvaardersplassen waar geen Oostvaardersplassen waren bedoeld. Dat is daarom zo opmerkelijk, omdat dit voorbeeld steeds wordt aangehaald ter ondersteuning van projecten die wel degelijk als Oostvaardersplassen zijn bedoeld).

Al met al: natuur was altijd precies daar waar mensen niet sterk of slim of resoluut genoeg waren geweest.

En nu?

Grappig: we hadden een maakbare samenleving in een niet-maakbare natuur en nu is het net andersom, een maakbare natuur in een niet-maakbare samenleving.

Als de natuur ergens in het gedrang komt door het uitbaggeren van een Westerschelde of de aanleg van een Betuwelijn, wel, dan pakken we haar op en dan deponeren we haar ergens anders. Natuurbouw naar analogie van woningbouw en wegebouw, natuurontwikkeling naar analogie van projectontwikkeling. Ik herinner mij uit mijn jeugd de draagbare radio en nu heb je dan de draagbare natuur. Natuur *in* de picknickmand.

Voor niets gaat tegenwoordig zelfs de zon niet meer op.

De natuur is een prestatie geworden. Zij wordt ons aangeboden door Natuurmonumenten, de provinciale landschappen, het Wereldnatuurfonds of Staatsbosbeheer, en als je er méér van wilt: sluit je aan, word lid, stort een bijdragen (en bid voor Staatsbosbeheer).

Op dit punt schiet me een vriend uit Nijmegen te binnen, een jongen die agogie had gestudeerd en na een leerzame periode van werkloosheid een motorzaak zou beginnen. Hij zei een keer dat hij fazanten had gezien. Hij vond fazanten schitterend. Hij kon zich niet voorstellen dat *mij* de schitterendheid van fazanten nooit was opgevallen. Maar zo was het: fazanten deden mij net zo weinig als krielkippen of postduiven. Fazanten werden door jagers gefokt om door jagers te worden geschoten. Er zou best eens een fazant doorglippen die zijn bestaan in de eerste plaats aan zijn eigen volharding te danken had, maar dat kon je aan de buitenkant niet zien, aan de buitenkant kon je fazanten alleen maar wantrouwen. Je ziet nu eenmaal niet alleen wat je ziet, je ziet ook wat je weet.

Hier kom ik op terug.

Weet je wat me altijd aantrok in de natuur? De autonomie ervan! Dat daar dingen gebeurden omdat ze nou eenmaal gebeurden en verder nergens om, dus helemaal los van de

vraag of ik het ermee eens was of niet, los van mijn opvattingen over goed en kwaad, dingen die gebeurden als ik erbij was, maar die ook zouden zijn gebeurd als ik er niet bij was.

De natuur gaf je even vrijaf van jezelf, vrijaf ook van de anderen, het moeizame mens-zijn.

Onopzettelijkheid en belangeloosheid, dat waren voor mij de waarden van de natuur.

Nee, ik kan nooit hebben gedacht dat deze waarden vanuit de natuur onze samenleving zouden veroveren. Maar standhouden toch wel. Ik zag de natuur als een bastion, een wijkplaats voor de waarheid (en de literatuur zag ik ook als zo'n bastion, ja lach maar!).

Nou, dat bastion is gevallen, als een kaartenhuis in elkaar gestort, als een Big Mac door onze samenleving verslonden. De kring gesloten, geen ontsnappen meer mogelijk. Hier gelden voortaan dezelfde waarden die overal al golden. Als je dat tenminste waarden kunt noemen. Effectbejag, belangenstrijd.

Je kunt je niet meer in de natuur bewegen zonder je in een organisatie te bewegen, en die organisaties willen wel degelijk weten of jij het ermee eens bent of niet; je kunt je niet in organisaties bewegen zonder je in controverses te bewegen.

Hoe is er niet gevochten om een politiek correcte afbakening van het *woord* natuur.

En daarmee om de goodwill die daaraan verbonden is bij het publiek.

En het budget dat daaraan verbonden is bij de overheid.

In het vuur van deze strijd is het begrip Nieuwe Natuur geboren. Nieuwe natuur, dat riekt van zichzelf al een beetje naar zwendel niet? Zoiets als nieuw antiek. Nou ja, dat geurtje valt, als het om politieke correctheid gaat, moeilijk te vermijden.

Nieuwe natuur, dat is natuur die haar gang mag gaan. Mooi, zou je zeggen, dat komt zo te horen heel dicht bij die autonomie waarover het zoëven ging. Maar dan moet

je eens kijken hóe die natuur haar gang mag gaan.

Natuur die zelf de dragline bedient om een dijk door te steken, die zelf bulldozers laat aanrukken om ongewenste aardlagen te verwijderen, die zelf de aanvoer van grote grazers regelt en er zelf prikkeldraad omheen zet – nou goed, daarbinnen mag ze dan toch haar gang gaan. Als ze tenminste resultaat laat zien. Want zo is het tegenwoordig met de natuur: zij moet de organisatie die erachter staat wel eer aandoen, je moet er wel mee kunnen adverteren. Zij wordt meedogenloos afgerekend op de plantjes die er groeien, de vogels die er broeden, vlinders, padden, hermelijntjes enz. Ze moet scoren en als ze niet scoort, dan moet ze maar de markt op voor een nieuwe spits, dan moet ze maar *kopen* – dan mag ze zelf bevers aantrekken uit Duitsland, of otters uit het fokstation in Leeuwarden, of zeearenden uit Polen.

(Ik vraag me, tussen twee haakjes, weleens af of een eekhoorntje dat op eigen kracht de A12 heeft bereikt niet natuurlijker is dan een bever die in een krat naar de Biesbosch is vervoerd. Niet dat ik niet onder de indruk was van het nachtelijke geknaag van die bevers, maar op een of andere manier is zo'n eekhoorntje verrassender, aandoenlijker, volgens mij: meer zichzelf).

Afijn, over fazanten gesproken: vogels die zitten waar ze geacht worden te zitten, waar ze *bedoeld* zijn. Zo is het zo onderhand met de hele natuur. Plantjes waar ze bedoeld zijn, dieren waar ze bedoeld zijn. De hele natuur gecertificeerd en gebanderolleerd.

Ik zeg niet dat het niet anders kan.

Ik zoek ook geen ruzie.

Ik zeg alleen dat je het niet anders moet noemen dan het is: een totale verfazanting van de natuur. Wat ons nog rest aan natuur is de overtreffende trap van menselijk *ingrijpen* in de natuur.

Ik weet allang dat ik allergisch ben voor excursies. Je loopt met een beheerder of een voorlichter in een natuurgebied

en plotseling eindigt het gesprek, plotseling begint de excursie, het *uitleggen*. En er valt tegenwoordig heel wát uit te leggen over de natuur. Ze weten eigenlijk alles. Waarom hier beenbreek staat en niet wat anders, waarom hier een zilveren maan fladdert en twintig meter verderop niet, het wordt allemaal haarfijn uit de doeken gedaan en mijn bewondering voor beenbreek en zilveren maan verandert in een ondraaglijke jeuk.

En nu, in deze doolhof van gedachtengangen, realiseer ik me dat ik ook een beetje allergisch ben voor natuurreservaten. Kan ik dat uitleggen? Misschien zo:

Huiszwaluwen maken van modder nestjes onder de dakrand van woningen, heel kunstige nestjes.

Je kunt bij Vogelbescherming ook een plankje kopen waarop zo'n nestje is voorgefabriceerd en dat zelf onder je dakrand hangen. Er is geen enkele reden te bedenken om dat *niet* te doen. Ik heb er zelf ook weleens over gedacht. Ik doe ook aan wintervoeding en mezenkasten, en huiszwaluwen hebben het best moeilijk en het zijn schitterende vogels.

Maar je draait de zaak wel om.

Eerst maakte jouw woning deel uit van de wereld van de huiszwaluw, nu maakt de huiszwaluw deel uit van de wereld van jouw woning. Het is wel een kras op de lak van dat vogeltje.

Een natuurreservaat is zo'n plankje met een zwaluwnest. Natuurreservaten behoren tot *onze* ordening van de wereld.

Dit is allemaal natuurlijk niet van vandaag of gisteren. Heimans en Thijsse zijn ermee begonnen, met al dat begrijpen en uitleggen, die natuurreservaten. Het Naardermeer, ons eerste stuk natuur niet ondanks maar dankzij de mens.

Maar konden zij vermoeden dat natuurreservaten ooit op hun *productiviteit* zouden worden beoordeeld, konden zij vermoeden dat natuurreservaten ooit als vrijbrief zouden worden opgevat om alle natuur daarbuiten radicaal op te ruimen?

En als ze dat konden vermoeden, Heimans en Thijssen, hadden ze dan wat anders gedaan? Had het anders gekund, anders ontmoeten? Is natuur in reservaten niet beter dan helemaal geen natuur? Is gecompenseerde natuur niet beter dan helemaal geen natuur? Is nieuwe natuur niet beter dan helemaal geen natuur?

Ik weet het niet

Ik heb het gevoel: maar dit is ook helemaal geen natuur.

Nee, als het natuur was, zou ik het er wel naar mijn zin hebben.

Ik heb mij weleens eerder in deze richting uitgelaten, zij het lang niet zo geprononceerd, niet zo verbitterd. Nee, verbitterd is het woord niet. *Ontgoocheld*. Ontgoocheling heeft met magie te maken, magie die niet meer werkt.

Dat was op een bijeenkomst van de Natuurbeschermingsraad en de toenmalige staatssecretaris, Gabor, was er ook. Die zei dat ik geestig gesproken had. Dus dat was wel in orde. Schrijvers worden altijd ergens gevraagd om geestig te zijn.

Maar hij, Gabor, zei ook dat ik niet uit het oog moest verliezen dat de beschreven verschijnselen een teken van emancipatie waren – emancipatie van de natuur.

Deze opmerking heeft zich met weerhaakjes in mij vastgezet, en ik moet toegeven dat hij gelijk had. De natuur is, veel meer dan vroeger, een factor geworden in het maatschappelijk krachtenveld.

De natuur is net zoiets geworden als iets anders. Ik bedoel de natuur is gewóón geworden.

Een werkgelegenheidsobject voor landinrichters.

Een carrièremogelijkheid voor managers.

Een avondvulling voor commerciële omroepen.

Een goudmijn voor PR-bureaus.

Voor politici wordt de natuur tot een hanteerbaar begrip gemaakt. IJsvogeltjes tegen eigen risico in het ziekenfonds, de zilveren maan tegen een luchtmobiele brigade, beenbreek tegen het orkestbeleid. Gewoon een kwestie

van wikken en wegen, beschikbare middelen en verantwoorde besluitvorming, hier en daar wat druk, nu en dan een leugentje.

En déze natuur, in tegenstelling tot die van vroeger, is haar bestaan wel zo ongeveer zeker. Haar belangen kunnen worden behartigd, haar nuttige effecten bewezen. Tot in lengte van jaren zal zij klinken als stalmuziek in de intensieve menshouderij.

NRC-Handelsblad, 12 april 1997

REACTIES

SIEGFRIED WOLDHEK

Verrassende natuur

Nederland-Deltaland. Niet alleen onze economie, ook onze natuur ontleent haar kracht aan de ligging in een delta. Wadden, kwelders, kreken, rivieren, binnenzeeën, meren, moerasbossen, rietruigtes, eilanden, venen en duinen vormen de oorspronkelijke, natuurlijke landschappen in de delta aan de monding van Rijn, Maas en Schelde. Koos van Zomeren memoreert in zijn betoog deze natuur als magie die niet meer werkt. Maar daarin doet hij de Nederlandse delta echt tekort. De waterrijke gebieden die aan het eind van deze eeuw nog resten, onze wetlands, zijn bepalend voor het internationale belang van onze natuur.

Denk alleen al aan de miljoenen water- en wadvogels uit noordelijk Europa en Azië die op adem komen in de Waddenzee, de Zeeuwse delta en op of rond het IJsselmeer. Denk aan het rijke en afwisselende natuurlijke landschap langs onze rivieren met hardhout- en zachthoutoibossen, rivierduinen, kreken, plassen en bloemrijke graslanden: een landschap dat dankzij natuurontwikkelingsprojecten nu stukje bij beetje terugkeert. Van Zomeren gruwtdaarvan, met name omdat het de mens is die hier ingrijpt. Maar het is diezelfde mens die met man en macht de afgelopen eeuw in hoog tempo die natuur heeft bedolven onder wegen, woonwijken en landbouwgronden. Maar liefst 50% van de oppervlakte natuur is verloren gegaan. Het is meer dan gerechtvaardigd dat diezelfde mensenhand helpt opnieuw ruimte te scheppen voor de natuur. Ruimte waar die natuur vervolgens geheel zijn eigen gang kan gaan. Nieuwe natuur, waar planten- en diersoorten zoals de roodborststapuit zich vooral op eigen kracht (her)vestigen.

Een delta is dynamisch. Zoet of zout water overheerst, gronden vallen droog of raken overstroomd, oevers worden weggeslagen, zand afgezet, duinen stuiven op: alles is in beweging. Wind en water boetseren landschappen en brengen ecologische processen op gang waar een grote variatie aan organismen van afhankelijk is.

Omdat die krachten van zee, rivieren en wind nog onveranderd aanwezig zijn, liggen in onze wetlands fantastische mogelijkheden voor een snelle ontwikkeling van rijke en afwisselende natuurgebieden, wanneer natuurlijke processen weer ruimte krijgen. Overall kan de prinses die in onze delta rust, weer wakker gekust worden. Dat is te ervaren in de Millingerwaard, vlak bij Nijmegen.

We hebben dat levende, dynamische landschap aan banden gelegd. Duinen zijn vastgelegd, rivieren moeten zich door een keurslijf van dijken persen en grote delen van Nederland worden voortdurend drooggemalen. De natuurlijke processen van veenvorming en sedimentatie zijn gedeels uitgeschakeld. Nederland is gefixeerd in een corset. Een strak corset dat ons, evenals Koos van Zomeren, soms naar adem doet snakken. Zo stijgt de zeespiegel van nature al met 20 centimeter per eeuw, maar daar komt door het broeikas-effect nog een stijging van verschillende decimeters bovenop. Tegelijkertijd daalt de bodem in grote delen van West-Nederland met een snelheid van gemiddeld 40 tot 50 centimeter per eeuw en lokaal kan dat nog veel meer zijn. Gebieden die ooit boven zeeniveau lagen liggen er nu 5 meter onder.

Door ontwatering ten behoeve van de landbouw klinken venige en kleiige bodems in, door die inklinking komt het grondwater weer naar de oppervlakte, moet er weer ontwaterd worden en moeten de meedalende dijken weer worden verhoogd. Het wordt een neergaande spiraal van ontwatering, dijkverhoging en bodemdaling, waardoor ons land langzaam wegzakt, met duinenrij en al. Er zijn

steeds hogere kosten gemoeid met zandsuppletie, dijkversterking en droogmalen om onze voeten droog te houden. Bovendien dringt in het westen van ons land steeds meer zoute kwel door in het grondwater, dat tegen oplopende kosten bestreden moet worden.

De Kafkaïaanse situatie doet zich nu voor dat, terwijl we verder onder de zeespiegel wegzakken, ons land met zowel droogte als overstromingen (komend vanaf landzijde) heeft te kampen. Verdroging is een verschijnsel dat zich de laatste jaren steeds nijpender voordoet in veel natuurgebieden. Er is steeds meer en kostbaarder kunst- en vliegwerk nodig om in natuurterreinen voldoende regen- en kwelwater vast te houden. We spoelen, vooral ten behoeve van de landbouw, al dat relatief schone water, waar veel soorten aan gebonden zijn, zo snel mogelijk door naar zee. (Om in periodes van droogte veel vuiler Rijnwater in te voeren!) Door die snelle afwatering kunnen er geweldige pieken optreden in de waterafvoer zoals we in december 1993 en februari 1995 langs de grote rivieren hebben kunnen vaststellen en september 1998 nog in het zuiden en westen van Nederland.

Het zou beter zijn om in onze delta veel meer water vast te houden in gebieden waar we sedimentatie, overstroming en veengroei weer toelaten. Zo ontstaan veerkrachtige en robuuste natuurgebieden, die biologisch bijzonder rijk zijn. Geen natuur in een picknickmand, zoals Van Zomer- en die in woorden schildert. Maar gebieden waar de sponswerking van de Nederlandse delta weer enigszins wordt hersteld, zodat ons land weer omhoog groeit, met de zeespiegel mee stijgt. We moeten juist profiteren van onze ligging in een delta in plaats van deze te miskennen. Door omvangrijke zoetwateropvang in wetlands zullen we ook minder last hebben van overstromingen en verdroging. Een zegen voor de natuur, maar ook voor onze veiligheid, de drinkwaterwinning en de recreatie.

Onze cultuurhistorie hangt ook met het delta-karakter van ons land samen. Het gros van onze oude, cultuurhistorisch waardevolle steden en stadjes heeft zijn ontstaan te danken aan de ligging aan één van onze kleinere of grotere rivieren, variërend van Hollandse IJssel en Oude Rijn tot Waal, Linge en Amstel. Het terpenlandschap en onze polders zijn internationaal unieke landschappen. De historie van occupatie, landaanwinning en ontginning van ons land is innig verbonden met de in een delta onafwendbare strijd tegen het onvoorspelbare water.

Evenals natuurontwikkeling is ook behoud en herstel van karakteristiek Nederlandse cultuurlandschappen investeringen waard. Ook daarvan profiteert de recreatie, waaraan in verstedelijkend Nederland steeds meer behoefte is.

Door de mondialisering van de economie zet de verstedelijking van Nederland verder door. Het aandeel van de Nederlandse bevolking in stedelijke gebieden steeg van 1970 tot 1995 van circa 60% naar circa 80%: het aandeel van de plattelandsbevolking halveerde dus in 25 jaar. De stedeling wil zo dicht mogelijk bij de stad recreëren, maar bijvoorbeeld het Groene Hart is slechts matig toegankelijk en aantrekkelijk omdat het voor het grootste deel in handen is van de landbouw. Nederland heeft er in de jaren 50 en 60 echter voor gekozen naast mainport ook een landbouw-grootmacht te willen zijn. We zijn landbouwexporteur en daarmee mestvaalt van de eerste orde. De landbouw heeft 70% van ons landoppervlak nodig om 4,5% van ons nationaal product voort te brengen, terwijl ons land schreeuwt om ruimte. De landbouw zal moeten inkrimpen als we erkennen dat we een stedelijke samenleving zijn met een grote behoefte aan natuur en recreatie. Vroeg of laat zal de opgetelde waarde van natuur, recreatie, veiligheid, CO₂-buffering, drinkwater-en delfstoffenwinning toch groter zijn dan de waarde die de grond dankzij agrarische productie oplevert, vooral in het westen van ons land.

Naast onze ligging in een delta heeft ons land nog enkele sterke kanten die een rol bij de toekomstige inrichting er van zouden moeten spelen. Zo is nergens in de wereld het draagvlak voor natuurbescherming zo groot als in Nederland. Zo'n 2,5 miljoen mensen zijn lid of donateur van een natuurbeschermingsorganisatie, oftewel meer dan één op de drie huishoudens. Nederland heeft daarnaast een sterke planningstraditie; we plannen de verdeling van de nationale ruimte al geruime tijd zorgvuldig, meestal met inspraak van vele betrokkenen. Die traditie moeten we niet los laten, ook al lijkt de realisatie van sommige mega-projecten nog zo urgent.

Nederland begint bovendien internationale faam te verwerven dankzij het zogenaamde 'poldermodel' van onze economie. Werkgevers en vakbonden weten, gesteund door de overheid, sinds 1982 door goed overleg de arbeidsrust te bewaren en een matige loonontwikkeling te realiseren, waardoor inflatie en werkloosheid laag blijven. Onder meer door die samenwerking van 'natuurlijke vijanden' groeit onze economie als in bijna geen enkel ander westers land en is de Nederlandse gulden een van de 'hardste' munteenheden van Europa. Als we er in slagen het poldermodel in de arbeidsverhoudingen over te hevelen naar de strijd om de ruimte valt er veel te winnen. We kunnen ons dan ontworstelen aan de patstelling tussen natuur- en milieubeschermers enerzijds en bedrijven en stedenbouwers anderzijds, beide met het mes op tafel om zoveel mogelijk territorium te veroveren, dan wel te behouden, in een soort nationaal landje-pik. Zo'n strijd levert eigenlijk alleen verliezers op.

Er zou heel veel gewonnen zijn als maatschappelijke krachten die opkomen voor ecologie dan wel economie een consensus zouden kunnen bereiken over hoe die Nederlandse delta er in de volgende eeuw uit zou moeten gaan zien. Als wij er in zouden slagen economische ontwikkeling te kop-

pelen aan ecologische ontwikkeling. Zodat er naast welvaart ook sprake is van welzijn in ons land: waar naast al dat drukke scheppen ook tijd en ruimte is om te herscheppen, te re-creëren. En ook het omgekeerde geldt: ecologische groei draagt bij aan economische groei. Want een mooi, groen land met voldoende rust en ruimte vormt een aantrekkelijk woon- en werkklimaat en is een aanlokkelijke vestigingsplaats voor bedrijven.

Herstel de dynamiek van de delta en geef ruimte aan waterrijke natuur. Het visioen van Nederland als mooier, avontuurlijker, water- en natuurrijker deltaland kan gerealiseerd worden. Met Natuurmonumenten, de Unie van Landschappen, de Stichting Natuur & Milieu en Vogelbescherming pleit het Wereld Natuur Fonds voor 'Veters los!', een plan om Nederland meer ademruimte te geven door uitvoering van elf projecten. In al deze projecten worden investeringen in infrastructuur gekoppeld aan investeringen in natuur, waarbij de positie van Nederland als deltaland optimaal wordt benut. En er volop ruimte komt voor verrassende natuur.

Het uitgangspunt is niet langer de directe schade aan natuur en landschap te compenseren, want die aanpak leidt vaak tot dure lapmiddelen. Nee, de versterking van de ruimtelijk-economische structuur moet hand in hand gaan met de ontwikkeling van natuur en landschap. Inkrimping van ons landbouwareaal ten behoeve van ecologische naast economische ontwikkeling levert een delta op waarin vele verschillende bloemen bloeien. Om enkele ervan te noemen: grotere veiligheid langs kust en rivieren; natuur dicht bij huis voor iedereen; meer mogelijkheden voor het winnen van grind, zand en klei; grotere zoetwatervoorraden; een grotere biologische diversiteit; betere drinkwaterwinning; rust en ruimte om te recreëren; CO₂ reductie; een schoner milieu; een wervend vestigingsklimaat; duurzame landbouw. Je zou ze ook kunnen kenmerken als bouwstenen aan een leefbaarder land.

We leven immers met 15,5 miljoen mensen op een klein stukje door rivieren uitgespuugd land in het noordwesten van Europa, waar we zorgvuldig en doordacht met elkaar en met de ruimte om moeten gaan. We moeten die ligging in een dynamische delta niet alleen economisch, maar ook ecologisch optimaal uitbuiten. We hebben dus naast een 'poldermodel' ook behoefte aan een 'deltamodel': economische groei gebaseerd op duurzaamheid, omvangrijke investeringen in infrastructuur gekoppeld aan die in grootschalige natte natuur, meer natuurlijke dynamiek in de delta. We moeten niet langer de natuur tegenwerken, maar met de natuur meewerken. Het gaat dus niet om ecologie óf economie, maar om én-én. Door koppelingen te zoeken tussen natuurbescherming en andere maatschappelijke belangen (ontwikkeling van de regio Rotterdam, grindwinning, waterwinning, kleiwinning, beveiliging tegen overstromingen) wil het Wereld Natuur Fonds bijdragen aan een duurzame maatschappelijke ontwikkeling waarin natuur en economie weer in balans raken. Dat die balans er nu niet is mag glashelder zijn. Duidelijk mag ook zijn dat hij er niet zal komen als we het niet aandurven nieuwe wegen te verkennen.

FRANS JURGENS

Nieuwe natuur, toverwoord of modegril?

Koos van Zomeren wijst in zijn artikel op de maakbaarheid van natuur. Het resultaat van al het werken aan de natuur is 'nieuwe natuur'. Het zijn de grote natuurorganisaties die daar een duidelijk belang bij hebben. Zij doen er alles aan om het grote publiek meer interesse in de natuur bij te brengen. Hun maakbare natuur vereist een maakbare publieke opinie en een groot economisch en politiek draagvlak. Het lijkt erop dat elk middel is geoorloofd de

mensen te confronteren met al het moois in de natuur. Ook als dat soms ten koste gaat van de natuur zelf, ook als dat ten koste gaat van groepen en individuen die voor hun voortbestaan afhankelijk zijn van de natuur, hetzij cultureel, hetzij financieel.

En in zekere zin lijken ze het recht aan hun zijde te hebben. Op veel plaatsen is de groene ruimte bedreigd en neemt het aantal soorten af. Ook de vanzelfsprekende band tussen mensen en hun natuurlijk milieu is in onze cultuur slecht ontwikkeld. De meesten onder ons zijn steeds verder van de natuur af komen te staan. Heel veel kinderen weten niet eens meer waar de melk en de boter vandaan komen. Het stukje vlees op hun bord is bijna vanzelfsprekend, maar wat er allemaal moet gebeuren voordat het zover is blijft vaak een vraag.

Natuur- en milieuoorganisaties ontlenen hun macht en hun geld aan een onbehagen over de natuur in onze cultuur. En vooral aan de manier waarop zij er in slagen een latent schuldgevoel aan te boren. Het lidmaatschap van een natuurbeschermingsorganisatie hoort bij het leven van de mensen die in grote steenwoestijnen wonen. Velen onder hen zien in een lidmaatschap een persoonlijke bijdrage aan de instandhouding van de natuur, een aflat voor het feit dat zij wel dagelijks het milieu vervuilen met o.a. hun auto's en leven in een wegwerpmaatschappij.

Met de macht van de natuurbeschermingsorganisaties ben ik geconfronteerd in de ontwikkelingen op de Millinger Waard gedurende de afgelopen jaren. Graag wil ik vanuit mijn ervaring als rentmeester, agrarier en natuurliefhebber op o.a. de Millinger Waard reageren op deze ontwikkelingen.

Vlak na de tweede wereldoorlog werd er op vrij grote schaal door een aantal steenfabrieken in het gebied van de Millinger Waard klei gewonnen voor de baksteenindustrie. Nadat een perceel was afgegraven bleef er vaak water en laag drassig land achter. In de meeste gevallen werden

deze stukken verkocht aan een particulier die interesse had in het ontwikkelen en inrichten van natuurgebieden. Natuurgebieden die werden beheerd om te zorgen dat natuurwaarden zich konden ontwikkelen en niet zouden vervallen in eentonige dicht-gegroeide vaak ondoordringbare wilgenbossen. Op deze wijze is er in de loop der jaren een aanzienlijk natuurgebied ontstaan waar zich een rijke schakering van flora en fauna kon ontwikkelen.

Uitgangspunt is steeds geweest dat de leefomstandigheden voor de in het uiterwaardengebied voorkomende flora en fauna zo optimaal mogelijk moesten zijn. Natuurlijk waren er ook andere motieven dan alleen het natuurbelang. In deze gebieden werd en wordt gejaagd en gevestigd. Om de leefomstandigheden voor de flora en fauna zo optimaal mogelijk te maken en te houden is menselijk ingrijpen onontbeerlijk.

Waarom worden deze inspanningen door de particulier eigenlijk gedaan? Het geeft veel voldoening te zien hoe een gebied zich met veel inspanning kan ontwikkelen tot een prachtig stuk natuur, waar bovendien met beleid gevestigd en gejaagd kan worden. Dat moet natuurlijk met beleid gebeuren, omdat noch de jager noch de visser er belang bij heeft alles dood te schieten danwel weg te vangen. Het beheer van natuurgebieden wordt natuurlijk niet alleen gedaan om er te jagen en te vissen. Het geeft de eigenaar/beheerder geweldig veel voldoening te zien dat b.v. de weidevogels zich kunnen handhaven. Zo worden er maatregelen genomen om de weidevogels te beschermen tegen predatie en landbouwwerkzaamheden. Op weidevogels mag niet worden gejaagd maar ze verdienen wel ons aangepast beheer. Evenals de vogelaar die geniet van de flora en de fauna zo geniet de particuliere natuureigenaar van ontwikkelingen in zijn terrein. Het mag duidelijk zijn dat de betrokkenheid van de eigenaar/beheerder erg groot moet zijn omdat hij zich hiervoor heel wat offers moet getroosten. Het is niet eenvoudig die motivatie onder woorden te

brengen. Voor mij is een regelmatig verblijf op de Millinger Waard al jaren vanzelfsprekend. Dat verblijf heeft te maken zowel met mijn verantwoordelijkheid als met het genoegen wat ik er beleef. En bovendien, ik werk in dit gebied. Heel concreet bestaat dat werk eruit agrarische gronden te beheren en toezicht te organiseren in het gebied om vernielingen die vaak werden aangericht te voorkomen. Toezicht dat meestal, in tegenstelling tot toezicht van een natuurbeschermingsorganisatie, ook na kantooruren in het terrein aanwezig is. Met dit toezicht kunnen onder andere in de broedperiode verstoringen worden voorkomen.

Een paar jaar geleden 'ontdekten' een aantal natuurbeschermers de Millinger Waard. Deze ontdekkingsreizigers zagen een gebied van ongeveer 400 ha. In de natuur en agrarische gebieden was een veelheid aan watervogels en zangvogels te bewonderen; verder zijn er veel patrijzen, fazanten, hazen en konijnen en vooral was er ook een rijk weidevogelbestand. Een waar paradijs dat hoognodig moest worden beschermd en beheerd. Het project de Millinger Waard werd verheven tot een pilotproject van landsbelang. Hier in dit prachtige gebied kon de mensen worden getoond hoe ze de natuur moesten gaan beleven. Waar ik mijn motivatie ontleen aan het regelmatige verblijf op de Millinger Waard, dringen de natuurorganisaties als het ware een verplichte beleving op aan mensen die er zelden of nooit komen. Volgens mij werkt dat niet. De menselijke beleving is er niet om gemanipuleerd te worden voor het eigenbelang van deze organisaties. Je moet natuur in bepaalde, zogenaamde oervormen niet mooi vinden. Dat besef overkomt je. Af en toe.

Alle p.r.-registers worden opengetrokken om de burgers van het belang van het gebied op de hoogte te brengen. Het publiek moet ervan doordrongen worden dat wat de natuurbeschermers, plannende van achter een bureau, mooi

vinden ook mooi is. De campagne ging enkele jaren geleden op volle toeren draaien. Bekende mensen uit de media- en politieke wereld werden naar het gebied gehaald om te laten zien hoe het allemaal zou gaan worden. De natuurbeschermingsorganisaties beweerden in hun campagne dat er een breed draagvlak bij de plaatselijke bevolking zou zijn. Wie zijn oor te luisteren legt weet beter en er bestaat ook geen enkel onderzoek op dit terrein. Vervolgens werden op bescheiden schaal terreinen opgekocht. Plannen werden gemaakt om particuliere eigenaren hun agrarisch beroep vrijwillig danwel verplicht te laten beëindigen. Dat deze plannen niet werden besproken met de grondeigenaren was een zaak die niet van belang leek. Hier op de Millinger Waard viel iets te ontwikkelen en te beschermen. Daar past blijkbaar geen overleg met de direct betrokkenen bij. Het is voor mij een teken van de houding dat niet alleen de natuur, maar ook de opvattingen van mensen door machtige en rijke natuurbeschermingsorganisaties gevormd kunnen worden.

De grondeigenaren die het gebied jaar in jaar uit hadden verzorgd en door eigen inspanning verfraaid hadden, zouden hoe dan ook zo snel mogelijk moeten verdwijnen. De enige manier volgens de natuurbeschermers om te redden wat er nog te redden viel. Wandelroutes werden op papier gezet, terwijl de paden veelal lopen over particuliere eigendommen. Films werden gemaakt over het gebied, waarin enkele particulieren werden bedankt voor hun medewerking, terwijl zij totaal niet op de hoogte waren van de opnamen. Boekjes en folders werden uitgegeven waarin vermeld stond dat de grondeigenaren bedankt werden voor het feit dat zij achter bepaalde ontwikkelingen stonden, terwijl er totaal geen overleg had plaats gevonden. Informatieborden werden geplaatst waarop werd aangegeven dat het gehele gebied vrij toegankelijk is voor het publiek. Er werd geheel voorbij gegaan aan het gegeven dat meer dan 90% van het terrein in particuliere handen is.

Natuurlijk is het van het grootste belang dat we doordrongen zijn van de functie in de maatschappij van natuurgebieden. Er zal alles aan moeten worden gedaan om ons land nog een beetje groen te houden. Natuurlijk moet alles in het werk worden gesteld om natuurgebieden te beschermen en indien mogelijk uit te breiden. Vele bestaande natuurgebieden in handen van particulieren en natuurbeschermingsorganisaties zijn daar een goed voorbeeld van.

De vraag komt echter levensgroot naar voren of iedereen nu wel zo gelukkig moet zijn met deze aanpak van de 'nieuwe natuur'. Ik denk het niet. De maakbare natuur kan alleen bestaan bij de gratie van een maakbare ervaring van mensen. We leven zo langzamerhand in een dictatuur van de natuurbeleving. Ik pleit op dit gebied voor vrijheid en voor meer gespreide verantwoordelijkheid. Ook individuen hebben hier een rol, ook persoonlijke verantwoordelijkheid en persoonlijke visies op natuur hebben een bestaansrecht. We moeten daar juist zeer zuinig op zijn. Een bepaalde opvatting over nieuwe natuur is niet zaligmakend. De flora en fauna die nu in deze gebieden aanwezig is moeten we niet naar onze hand zetten op basis van een romantische natuuropvatting. Het is niet goed om alles te willen veranderen in een natuur die de mens nu op een bepaalde wijze moet gaan beleven en waarderen. Alleen om die reden is natuur zoals enkele natuurbeschermers die zien niet de enig zaligmakende. Persoonlijk ben ik van mening dat een gebied waarin de agrariers hun terrein goed beheren en waar flora en fauna kunnen gedijen ook een grote natuurwaarde heeft. Heel veel mensen genieten van ons polderlandschap en het unieke uiterwaardengebied in haar huidige toestand.

Wat is er dan mis met de 'nieuwe natuur' waar in vele gevallen de rivierdynamiek vrij spel moet hebben, waar ingrijpen van de mens niet is toegestaan en waar een actief beheer uit den boze is? Die nieuw natuur vereist een

bepaalde opvatting over natuurbeheer die ik voor de duidelijkheid het ‘klapstoelbeheer’ noem, d.w.z. in de stoel blijven zitten en Gods water over Gods akkers laten stromen. Ik zou er vier kanttekeningen bij willen plaatsen.

Op de eerste plaats wordt dit natuurgebied los gezien van de bovenloop van de rivier en van de ontwikkelingen die daar plaatsvinden. Wanneer de ‘nieuwe natuurgebieden’ regelmatig onder water lopen is de vraag of we maar lijdzaam moeten toezien dat veel dieren verdrinken en dat er veel broedsels van o.a. weidevogels verloren gaan.

Op de tweede plaats vraag ik me af of die nieuwe opvatting over de natuur ook niet veel mensen van de natuur zal vervreemden. Nu al blijkt dat het grote publiek vragen stelt bij watersnood. Wanneer de runderen en paarden die in het gebied zijn losgelaten zichzelf maar moeten zien te redden, zullen ze verdrinken en ergens aanspoelen. Terecht vraagt men zich dan af waarom er niet is ingegrepen? En als er wel wordt ingegrepen – is dan de basis onder het klapstoelbeheer nog duidelijk te maken?

Ten derde is het nieuwe natuurbeleid op onderdelen absoluut ondoorzichtig. Zullen de geld verslindende plannen om de bever steeds weer te herintroduceren moeten worden gestaakt omdat in de praktijk blijkt dat deze dieren niet tegen de rivierdynamiek kunnen?

Op de vierde plaats en tenslotte vraag ik me af of het wel verantwoord is om hele gebieden regelmatig onder water te laten lopen terwijl de samenleving daar in het verleden veel geld voor heeft uitgegeven om ze juist te beschermen tegen het water.

Tegenover al die kanttekeningen staat echter een alternatief. Volgens mij is het veel verstandiger om met de grondeigenaren in het gebied te gaan overleggen welke maatregelen er kunnen worden genomen om de bestaande natuurwaarden in het gebied sterker naar voren te brengen. Laat de eigenaren hun gronden zelf beheren, geef ze daarvoor een redelijke vergoeding. Op die wijze creëer je draag-

vlak, en doe je recht aan de bestaande betrokkenheid. Het voeren van ondemocratische actie, verdraaiing van feiten bij de voorlichting en dreiging met onteigening bij de particuliere eigenaren wanneer ze niet vrijwillig willen meewerken heeft een averechts effect. In zo'n klein land als Nederland zal de natuur altijd moeten worden beheerd en de vraag kan dan worden gesteld waarom een particulier dat niet kan en mag maar een natuurbeschermings-organisatie wel. Oernatuur kan niet meer, heel Nederland is al op de schop geweest en zo verstedelijkt, dat als we terug willen naar hoe het eens was, we de dijken moeten slechten zodat driekwart van ons land onder water zal lopen. Door water- en luchtvervuiling, door kanalisatie en bedijking van de rivieren en door ruimtegebrek zal de natuur nooit meer worden zoals het vroeger was. Maar we kunnen nog veel redden. Als we de zienswijze, de deskundigheid en de betrokkenheid van de particulier meer recht doen.

THOMAS VAN SLOBBE

*'We houden van de regen, maar worden
zelf niet graag nat'*

Stil!

Alles is opeens heel stil; het vogelgezag is verstomd en geen blaadje ritselt er meer in de tuin. De natuur lijkt haar adem in te houden, even, heel even, voordat met een ontzagwekkende windvlaag de storm losbarst.

Gordijnen wapperen, deuren klappen en als het vervolgens ook nog gaat regenen zijn in een oogwenk alle vensterbanken nat.

Ik ren de trap op. Sluit de ramen.

Als laatste het raam in de kamer waarin ik aan het werken ben. Met één beweging wordt de storm buiten gesloten, als een film achter glas.

Van Zomeren stelt dat de natuur hem herinnerde aan menselijk onvermogen, waar dingen gebeurden 'los van de vraag of ik het ermee eens was of niet'. Dat trok hem juist zo aan in de natuur. Ik kan daar ver in meegaan. Het klopt dat ik over de storm buiten in het geheel geen inspraak heb. Het verwoestende spoor dat de wind door het land trekt gaat mijn krachten ver te boven. Het is indrukwekkend om te zien, overpeins ik terwijl ik me behaaglijk nestel achter het gesloten vensterraam.

Dat vensterraam is relevant. Het menselijk onvermogen waaraan Van Zomeren refereert is uitermate relatief: hoe autonoom de natuur ook moge zijn, ze laat zich vaak wel heel erg makkelijk buitensluiten.

Daar houden wij, als mensen, van.

We houden van de regen, maar worden zelf niet graag nat.

Zoals we ook van wilde dieren houden, zolang deze geen belemmering vormen voor ons dagelijks bestaan. Er zijn talloze voorbeelden die dit illustreren. Zo zijn we trots op de laatste vijftien wilde bruine beren die in de Pyreneeën leven, maar laten ons daar (in EU-verband) niet door weerhouden binnenkort een brede asfalt weg dwars door hun leefgebied te leggen. Het is zeer de vraag in hoeverre deze beren in staat zijn in hun nieuwe, verknipte leefgebied het hoofd boven water te houden.

Ze zullen nog meer afhankelijk van ons mensen worden dan ze nu al zijn, zoals in Zuidelijk Afrika mensen bepalen hoeveel olifanten mogen leven op de hun toegestane ruimte. De laatste tientallen berggorilla's in Rwanda zijn teruggedrongen tot de Bwindibossen, de laatste vierhonderd Aziatische leeuwen zitten op een kluitje in het Gir Forest in India, en een klein groepje Javaanse neushoorns zit op een kluitje op het schiereiland Ujung Kulon. Allemaal afhankelijk van onze goodwill.

In Nederland behoren de bruine beer, de lynx en otter, al langer tot de historie. Deze dieren zijn momenteel vooral nog in reservaten te bezichtigen, als stormen achter vensterglas.

Het is een gegeven dat 'natuur' niet bovenaan de wensenlijst van onze samenleving staat. Beton, asfalt en staal veroveren de wereld. De Vereniging Das en Boom waarschuwt dat 'het tweede stenen tijdperk in aantocht is', maar lang niet iedereen neemt dat ter harte. Anno 1998 worden ook in Nederland nog miljarden guldens uitgetrokken voor nieuwe infrastructuurprojecten.

Er valt wat te zeggen voor de strategie van veel natuurorganisaties die, dit alles in overweging nemende, een pleidooi houden voor een koppeling van natuur- en landschapsontwikkeling aan de grote infrastructurale projecten. Deze strategie is onder meer verwoord in het rapport 'Veters Los':

'Er staan grote ruimtelijke investeringen op de agenda om de economische structuur van Nederland te versterken. Het kabinet streeft naar een ruimtelijke inrichting waarbij het economisch potentieel maximaal wordt benut, terwijl tegelijkertijd invulling wordt gegeven aan het streven naar leefbaarheid, ruimtelijke kwaliteit en een goed functionerend ecosysteem. Om dit te realiseren is een integrale aanpak vereist'.¹

Binnen de miljoenenfondsen rond de grote infrastructuurfondsen, mag nu ook het natuurbelang een schuchtere tango wagen. Al dansend lijken veel natuurontwikkelingsdromen opeens een stuk haalbaarder dan verwacht. Er worden mooie gebieden 'gecreëerd', waarvan buiten kijf staat dat de ecologische structuur van ons land er alleen maar beter van wordt. Op korte termijn valt er zo veel mee binnen te halen,

Toch zijn er de nodige vraagtekens bij deze aanpak te zetten. De gekozen aanpak leidt er toe dat de toch al dominan-

¹ 'Veters Los', Vereniging Natuurmonumenten en het Wereld Natuur Fonds, i.s.m. Stichting Natuur en Milieu, Unie van Provinciale Landschappen en Vogelbescherming Nederland; februari 1997.

te rol van de economie in onze samenleving, aanvaard – en in de praktijk zelfs versterkt wordt. Het ritme van de genoemde miljoenendans heeft immers zijn eigen wetten. Zijn eigen taal. Zijn eigen logica. Voor dat je het beseft is ‘natuur’ gereduceerd tot een digitaal symbool in de computerprogramma’s van B.V. Nederland. Tot een hanteerbaar begrip dat, zoals Van Zomeren haarscherp onder woorden brengt: ‘gewoon een kwestie (is) van wiken en wegen, beschikbare middelen en verantwoorde besluitvorming, hier en daar wat druk, nu en dan een leugentje’.

Van Zomeren, die hier – zoals zovelen met hem – een uitgesproken hekel aan heeft, wijt deze verminking van de natuur aan niets meer of minder dan de inmenging van mensen. En dat terwijl hij de natuur juist zo op prijs stelde omdat deze ‘je even vrijaf gaf van jezelf, vrijaf ook van de anderen, het moeizame mens-zijn’.

Op het eerste gezicht heeft Van Zomeren natuurlijk gelijk: zonder de inmenging van mensen zou van de hele ‘economisering’ van de natuur geen sprake zijn. Toch is dit in zekere zin een te simpele analyse. De genoemde economisering geschiedt immers niet zozeer doordat ‘het moeizame menszijn’ daar zo’n uitgesproken rol in speelt, maar veeleer doordat de moderne economie zich juist heeft losgerukt van het menszijn en als een ongestuurd projectiel van hot naar her haar eigen, digitale grillen volgen kan. Niet alleen de natuur, maar zeker ook de mensen zijn hun autonomie aan het verliezen en dreigen geslactofferd te worden aan de dominantie van de huidige markteconomie.

Zo kan het gebeuren dat men, als men het over mensen als u en ik heeft, in het moderne jargon al gauw van ‘menselijk kapitaal’ spreekt. En als wij ook nog eens goede werkrelaties zouden onderhouden en ons aan onze afspraken houden, heet dat ‘sociaal kapitaal’.

In een plotselinge opwelling schuif ik de aantekeningen, die voor me op tafel liggen, aan de kant en loop met grote stappen naar buiten.

De storm, buiten, woedt in volle hevigheid. In een oogwenk ben ik drijfnaat, mijn kleren plakken aan mijn lichaam. De wind viert zich op mijn botten bot. Ik ril. Snuif. Nies. Stamp in de modder. Baan me een weg door het bos dat zich achter ons huis bevindt. Haal mijn hand open aan de doorns van een braamstruik.

Deze wereld, hier in het bos, lijkt een geheel andere wereld dan die in mijn werkkamer.

Hier gelden andere wetten. Andere sensaties. Een andere moraal.

Waar in kantoortuinen nog in alle redelijkheid kan worden gepraat over 'natuur die plechtig in bedrijf wordt gesteld' (KvZ), is dat hier volstrekt ondenkbaar.

Deze wind zal zich ook nooit binnen de afgebakende terreinen van Staatsbosbeheer laten vangen. In het dorp vliegen de dakpannen de mensen om de oren. Dit ervaren, het geweld van de storm die me treft, zal nooit in geld zijn uit te drukken.

De natuur laat zich verstikken, terugdringen en buiten-sluiten, maar zal zich nimmer volledig laten vangen.

In zekere zin staan de natuur en wij voor hetzelfde probleem. Wij zullen, gelijk de natuur, ongrijpbaar moeten zijn voor de ééndimensionale, digitale logica die in bestuurlijk Nederland zoveel opgeld doet. We kunnen ook nauwelijks verwachten dat mensen, die géén zelfrespect en waarde(ring) voor hun eigen bestaan hebben, wèl respect en waarde voor het leven van planten, dieren, medemensen kunnen opbrengen.

Dat daarbij sprake is van een verstrengeling tussen 'natuur' en 'mensch' spreekt me juist wel aan.

Wellicht betreft die verstrengeling en de sturende, soms

bijna 'scheppende', rol die wij mensen daarin spelen niet meer of minder dan een logische consequentie van de voortdurende ontwikkeling van de mensheid en haar beschaving.

Van het onstuitbare verlangen 'mens' te zijn.

In een woeste, grillige, overrompend harmonische, ontembare wereld.

MARTIN DRENTHEN

*Maakbare natuur, waanzinnige oase of
wonderlijke wereld?*

Tot voor kort was het beschermen van de natuur een louter conservatieve aangelegenheid. De natuurbescherming in ons land kon niet veel meer doen dan het proberen tegen te houden van de vernietiging van de laatste restjes waardevolle natuur. Met deze strategie leek het onvermijdelijk dat er steeds minder natuur in ons land zou komen. Langzaam maar zeker zou Nederland worden volgebouwd, vroeg of laat zou elk bastion vallen.

Dat alles lijkt echter verleden tijd sinds de uitvinding van de natuurontwikkeling. Naast het beschermen van reeds bestaande natuurgebieden heeft de natuurbescherming er tegenwoordig een meer offensieve optie bij: het maken van natuur op plaatsen waar die verdwenen was.

Natuurminnend Nederland haalt opgelucht adem nu de natuurbescherming eindelijk uit het defensief kan kruipen. Er is weer hoop! We kunnen Nederland weer precies zo groen maken als we zelf willen, we kunnen de schade van de laatste eeuwen – waarvan we lang vreesden dat die onherroepelijk was – gewoon weer ongedaan maken. Van Zomeren merkt terecht op dat de linkse utopie van de maakbare samenleving zijn laatste toevluchtsoord lijkt te

hebben gevonden in een geloof in de maakbaarheid van de natuur. En dus worden we de afgelopen jaren *en masse* lid van Natuurmonumenten – inmiddels de grootste particuliere grondbezitter van Nederland. Zomerdijken worden doorgeprikt om het wassende water weer vrij spel te geven, rivierbeddingen die waren gedempt of gekanaliseerd worden weer opnieuw leeggegraven en er worden grote grazers en waar mogelijk ‘toppredatoren’ uitgezet om het ecosysteem te completeren. Geen natuur meer in de marge, maar weer ruimte voor echte natuur, zo is voortaan het devies.

De brede steun voor natuurontwikkeling komt overigens niet louter voort uit nobele motieven. Natuurontwikkeling blijkt namelijk nog andere voordelen te hebben. Door de natuur in de uiterwaarden weer vrij spel te geven bestrijden we tevens de jaarlijkse overstromingen van de rivieren. En het ‘natuurlijk’ beheer van gebieden blijkt in vergelijking met het traditionele natuurbeheer nog goedkoper ook!

Wie had gedacht dat natuurvriend Koos van Zomeren deze ontwikkeling van natuur zomaar zou toejuichen, komt bedrogen uit. Waar heel Nederland natuurontwikkeling enthousiast lijkt te onthalen (en alleen de boeren op wier land de nieuwe natuurgebieden moeten worden aangelegd nog tegensputteren), plaatst koeienliefhebber en criticus van de bio-industrie Van Zomeren een kritische kanttekening.

Van Zomeren is niet zonder meer tegen natuurontwikkeling, maar bekritiseert de houding die ervan uit gaat dat zelfs de natuur door de mens kan worden gemaakt en beheerst. In plaats daarvan roept hij een betekenis van natuur in herinnering die daar tegenover staat: natuur als datgene wat niet dankzij maar ondanks ons bestaat, natuur die uiteindelijk altijd sterker zal blijken dan wijzelf. Van Zomeren spreekt over de *ons omringende* natuur en bekritiseert de houding waarin de natuur beheersbaar

wordt gemaakt, waarin de natuur als het ware *door ons wordt omringd*.

We kunnen dus zeggen dat Koos van Zomeren de natuurontwikkeling precies bekritiseert uit naam van de natuur zelf. Blijkbaar verstaan Van Zomeren en de natuurontwikkelaars van Rijkswaterstaat en Natuurmonumenten iets anders onder 'natuur'.

Natuurontwikkeling lijkt zijn succes te danken aan de manier waarop twee ogenschijnlijk verschillende benaderingen van de natuur samenkomen: het romantisch-esthetische en het technisch-wetenschappelijke aspect.

Het romantisch-esthetische aspect heeft te maken met onze moderne behoefte aan wildernis. Een groot deel van de publieke steun voor natuurontwikkeling kan worden herleid tot de behoefte van de stedeling om buiten de stad een plaats aan te treffen die niet wordt gedicteerd door maatschappelijke conventies. Wouter Helmer – een van de pleitbezorgers van de nieuwe natuur – wijst op de therapeutische waarde van de oernatuur als vrijsplaats 'waar de grenzen van de menselijke maat zichtbaar worden'. Deze geeft 'een prettige relativering van onze dagelijkse zoektocht naar zin en structuur, die zich ook binnen de Nederlandse natuurbescherming blijkt af te spelen. Veel natuurbeschermingswerk, 'natuurbouw' en ontwikkeling van 'natuurdoeltypen' is verklaarbaar vanuit de menselijke cultuur, maar beoogt vaak het tegendeel van wat natuur werkelijk is. In de nieuwe, waanzinnige oases van de natuur kunnen we ontsnappen uit deze cirkel van zelfbevrediging.' Van louter recreatiegebied wordt de nieuwe natuur nu ook van belang voor de morele conditie van onze samenleving, omdat ze het relativiserende besef levend houdt dat de menselijke maatschappij is ingebed in een natuurlijke omgeving.

Het andere aspect van natuurontwikkeling lijkt in schril contrast te staan met dit verlangen naar wildheid. Natuurontwikkeling maakt gebruik van de moderne systeem-

ecologie, waarin de natuur wordt opgevat als een complex organisch geheel van functioneel in elkaar grijpende delen. Vooronderstelling is, dat wanneer je maar weer ruimte biedt aan de *processen* die van nature altijd aanwezig waren (en die bij cultivering van een gebied worden stopgezet), er vanzelf weer natuur zal ontstaan. Het klassieke voorbeeld daarvan zijn de Oostvaardersplassen. Dit gebied was ooit bedoeld als industriegebied, maar doordat het jarenlang braak bleef liggen, ontwikkelde zich hier spontaan een uniek natuurgebied. Natuur zal vroeg of laat overal spontaan ontstaan wanneer we maar ophouden duinen en dijken te onderhouden. Dat gaat de natuurontwikkelaars echter niet snel genoeg. Wat in de Oostvaardersplassen spontaan is gebeurd, wil men met natuurontwikkeling bespoedigen en sturen. De vroegere oernatuur dient daarbij als referentiekader. Als de mens natuur wil, dan kan hij dat krijgen. Als startschot hoeven we slechts de culturele belemmeringen voor natuurlijke processen weg te halen. Dus graven bulldozers geulen om oude rivierlopen te herstellen en worden oude bossen met 'exotische' bomen gekapt om ruimte te maken voor verloren gegane inheemse soorten. Daarna worden de processen in de wilde natuur nauwkeurig in kaart gebracht en wordt bepaald hoeveel 'natuurwaarden' er worden 'geproduceerd' en of het gebied wel aan de beleidsdoelstellingen beantwoordt.

Het paradoxale van de situatie is dat natuurontwikkeling wordt gelegitimeerd door de pure wildernis te zien als een therapie voor de ontaarde moderne samenleving, terwijl de praktijk van natuurontwikkeling zelf uiterst modern is. Beide aspecten staan in een vreemde spanningsverhouding tot elkaar. Zoals het houten nestkastje voor de huiszwaluw de ervaring van 'dankbaarheid' voor een wild zwaluwnest onder de dakrand onmogelijk maakt, zo lijkt het technischwetenschappelijke karakter van natuurontwikkeling de echte ontmoeting met wilde natuur bij voorbaat te ontluisteren.

Waarin onderscheidt Van Zomerens visie zich nu van die van de natuurontwikkelaars? In de natuurontwikkeling wordt de natuur steeds op wetenschappelijke manier opgevat als een systeem van ecologische factoren, die allemaal objectief kunnen worden bestudeerd en in hun onderlinge samenhang beschreven. De natuurwetenschap probeert de rol van de toeschouwer – met zijn subjectieve inbreng – zoveel mogelijk uit te schakelen. Natuur wordt daardoor een systeem waarin de mens in het beste geval geen rol van betekenis speelt. Weliswaar zijn moderne ecologen zich ervan bewust dat hun modellen altijd slechts een vereenvoudigde weergave geven van de – in werkelijkheid veel complexere – natuur, maar inzet is de natuur objectief te leren kennen. Menselijke subjectieve ervaringen kunnen eigenlijk alleen de blik vertroebelen en de echtheid van de natuur verhullen. De centrale vraag van natuurontwikkeling is dan ook wat ‘echte’ natuur is: hoe ziet de natuur eruit wanneer we de invloed van de mens wegdenken.

Ook Koos van Zomeren wijst op het belang van een domein waar de mens niet alles bepaalt. Maar anders dan de natuurontwikkelaars vraagt hij niet hoe ‘echte natuur’ zonder mensen eruit ziet, maar hoe we ons zinvol kunnen verhouden tot zoiets als natuurlijkheid. Zijn persoonlijke betrokkenheid belemmert niet zijn toegang tot de natuur, maar maakt het juist mogelijk haar authentiek te ervaren. De natuur is voor hem niet zozeer een ‘ecosysteem’, maar een plaats waarbinnen de mens zijn wereld vindt: een natuur die ik kan ontmoeten, die mij kan ontroeren en me te denken kan geven. Natuur verschijnt vanuit een menselijke context, maar wordt daarmee nog niet per se door de mens overvleugeld. De mens ziet zich immers opgenomen in de hem omringende natuur. De vraag blijft wel of zo’n persoonlijk uitleg van natuur méér dan louter projectie is. De grens tussen authentieke verwondering en dweperige zelfbevrediging is moeilijk te trekken.

Misschien schetst Koos van Zomeren niet zozeer een

alternatieve visie op 'echte natuur', als wel een alternatieve visie op wie we zelf zijn. Hij laat zien dat er ook een niet-overheersend leven met de natuur mogelijk is. Natuur is niet 'echt' wanneer de mens zichzelf wegdenkt, maar blijkt vol betekenis wanneer je jezelf bescheiden opstelt en verwonderd om je heen kijkt. Zo'n visie stelt de onverschillige natuurvernietiging aan de kaak.

Maar Van Zomerens verhaal kan niet het laatste woord zijn. Zonder activiteit en ingrijpen ontaardt melancholie in een louter afwachtend treuren om verloren gegaan landschap. Uiteindelijk moeten we leren hoe actief ingrijpen in het landschap en het passieve, verwonderde ervaren van de verrassingen ervan hand in hand kunnen gaan. Misschien is het doorbreken van dijken wel een nieuwe manier om ons in te schikken in het natuurlijke landschap.

NIEK WISKERKE

Schipperen hoort bij het leven

De eigenwillige, autonome natuur dat is waar Koos van Zomeren op een prikkelende manier partij voor trekt. Dat is een natuur die nog niet of veel minder is ingepast in de menselijke ordeningsdrift. Afgezien van de consequenties die Van Zomeren ermee verbindt, valt hier op zichzelf genomen wel wat voor te zeggen. Ik lees het dan als een pleidooi om de bonte stoet van natuurlijke levensvormen niet constant te bejegenen vanuit de obsessie van een werkelijkheid op bestelling; de werkelijkheid als een soort enorme Wehkampgids, met excuses aan de Wehkamp. Is alles gezegd over de niet-menselijke natuur zodra er een antropocentrisch raster van softe en harde gebruiksfuncties overheen word gedrapeerd?

Het kan denk ik geen kwaad je af en toe eens open te stellen voor tegengeluiden of contrastervaringen die aan

dat raster knagen of het bij tijd en wijle relativëren. Oude religieuze tradities deden dat al met de geheimzinnige uitdrukking dat de natuurwerkelijkheid ad fundum niet draait om mensen maar er is ter ere van de Eeuwige. Hoewel waarschijnlijk niemand ooit heeft geweten wat dat betekent – dat is juist het aardige van een dergelijke onteigeningsakte – werpt zo'n geste toch een heel apart licht op maïskolven, de grasmat in de Kuip en oude en nieuwe natuur. Dat High-tech behulpzaam kan zijn bij het bemiddelen van dergelijke ervaringen blijkt uit de film *Microkosmos*: een indrukwekkende registratie door miniatuurcamera's van de grandeur en misère van het insectenbestaan op voetzoolniveau in een klein stukje alledaags landschap; bijkans een eigentijdse scheppingspsalm met de suggestie 'let it be'. Als men liever uit de buurt blijft van religieuze bronnen kan een zichzelf matigend humanisme helpen: hoe zou ik met mijn beperkte cognitieve en emotionele radar en mijn al even korte metafysische antenne, de zin van de niet-menselijke natuur kunnen peilen? Dit agnosticisme ten opzichte van de zin van niet-menselijk leven maakt het minstens aanmatigend de natuur restloos te identificeren met een op mensen toegesneden palet aan gebruiksfuncties. Een zekere bescheidenheid, zonder daar een slaafsheiddogma van te maken, is een bij dat inzicht passende houding.

Overigens moet er direct aan toegevoegd worden: met dat inzicht schiet je praktisch niet zo vreselijk veel op. Uit de bewering dat de natuur een intrinsieke waarde heeft – het eigentijds chifre voor deze bescheidenheid en een notie die inmiddels zelfs rondzwerft in overheidsdocumenten – kunnen geen praktische handelingsrichtlijnen worden afgeleid zonder te verdwalen in een doolhof van contradicties. Wanneer dat toch gebeurt, is wantrouwen op z'n plaats. In die zin gaat het om een lege dop. Evenwel de holte van een lege dop kan betekenisvol zijn als een af en toe terugwijken dat de menselijke ordening en het gebruik van de natuur te bekritisieren en te relativëren houdt. Zo nu

en dan kan dat leiden tot decentreringservaringen die ruimte scheppen voor momenten van belangeloze voldoening bij wat als niet-menselijke natuur functieloos en doel-loos rondzwermt en opbloeit. Mensen zijn echter gelukkig geen engelen: een lange juichende grondtoon zal dat nooit worden. Eerder zijn het af en toe opflitsende bakens die een al te riskante rechtlijnigheid van – op zich waardevolle – menselijke belangen en behoeften in relatie tot de natuur tot wat meer laveren en schipperen kan bewegen. Wellicht schuilt daar een kern van duurzaamheid in.

Afscheid van de ware natuur

Participanten in het debat over natuur en landschap brengen geregeld hun voorkeurslandschap naar voren als de enige, echte of ware natuur. Voor de protagonisten van nieuwe natuur is de ‘echte’ natuur – in vakjargon: het referentiebeeld – de ongerepte en primitieve oernatuur van vlak na de laatste ijstijd, toen er afgezien van groepjes verzamelaars en jagers nog geen menselijke cultuur was. De titel ‘woest, wild en ledig’ van een natuurplan voor de Peel vertolkt dit idee. Deze nieuw te ontwikkelen natuur zou ‘echter’ zijn dan recentere cultuurlandschappen. Een rare en eigenlijk heel arbitraire ‘ware’ natuur is dat overigens. Immers op een dualistische manier worden de mens en menselijke activiteiten – de zesde dag van de schepping – ineens als niet-natuurlijk getaxeerd. Als je tenminste niet wilt aannemen dat de mens een buitenaardse *alien* is, kan net zo goed worden betoogd dat het genus mens en diens soortspecifieke culturele gedrag zo ‘oernatuur’ als wat is.

Dezelfde claim op een ‘ware’ of ‘echte’ natuur, maar vaak wat impliciet, klinkt nogal eens door in verdedigingen van het Nederlandse cultuur-natuurlandschap (het ontdek-je-plekje-landschap): in het debat soms ‘oude’ natuur genoemd. Delen van het landschap, zoals dat halverwege de vorige eeuw vorm kreeg, krijgen dan een bijna normatieve of sacrosancte status. Vreemd hieraan is dat een bepaalde ‘fase’ in de landschapsgeschiedenis als het

ware gefixeerd wordt tot een bijna absolute norm. Wat van dit voor-eens-en-altijd landschap dreigt af te wijken door nieuwe ontwikkelingen wordt soms bijna automatisch als 'onechte' natuur, als landschapsdegradatie geafficheerd.

Ook Van Zomeren lijkt zich als advocaat van een 'ware' natuur op te werpen. Het is een sterke, stevige natuur die menselijke maakbaarheidsprojecten nog kan dwarsbomen – een menselijke-hoogmoed-komt-voor-de-val-natuur – en je vrijaf geeft van het moeilijke menszijn. Het is een originele, persoonlijke variant op de natuurbeleving van de Romantiek: het meeslepende bruisen van de natuur als toevluchtsoord om te ontsnappen aan de corrumperende invloed van de civilisatie. Natuurlijk niet verboden zo'n natuurbeleving. Al kan het goed zijn te beseffen dat ook deze 'echte' natuur(-beleving) minder eeuwig is dan ze lijkt. Een voorwaarde om de eigenmachtigheid van natuur te kunnen beleven als vrij-af-natuur is op z'n minst de historisch tot stand gekomen veilige rugdekking van de stedelijke cultuur die met haar technologie al te grote grillen van de natuur heeft gedomesticeerd. Menselijke macht maakt zo, wat paradoxaal, de positieve waardering voor de macht (grandeur) van natuurlijke fenomenen mogelijk.

Hoewel ik er niet aan twijfel dat allerlei landschapsvisies waardevolle gezichtspunten bevatten, lijkt het me riskant als deze landschapsvoorkeuren verpakt worden in de claim van echte of ware natuur. Wat schort daaraan? Ze gaan, denk ik, mank aan een essentialistische drogreden van een eens-voor-altijd-natuur: alsof er ergens in een platoonse ideeënhemel, los van de veranderlijke geschiedenis, een ware, eeuwige natuur huist, een normatief oerbeeld waarvan het aardse landschap een zo correct mogelijke afspiegeling dient te zijn. Zo'n normatieve 'Hinterwelt' – ook al wordt die gepresenteerd in de vorm van een tot norm gefixeerde historische episode uit de landschapsgeschiedenis – moeten we maar op onze buik schrijven als een achterhaalde, wat naïeve metafysische denkvorm. Deze benadering is bovendien een belemmering voor de diepgang

van de publieke dialoog over de koers van het natuur-en landschapsbeleid. Inclusieve denkstijlen waarin ruimte is voor de kruisbestuiving tussen visies worden afgeremd en de bijna dwingende suggestie wordt gewekt dat de uitkomst van de dialoog pas geslaagd mag heten als één claim er als winnaar uitkomt. Dat kan de discussie voorprogrammeren tot de dwangmatige keuze voor één landschapsvisie, met de veelvormigheid van het landschap als mogelijk slachtoffer.

Vruchtbaarder lijkt het me exclusieve claims op het ene ware landschap in te ruilen voor een besef dat meer rekening houdt met het radicaal evolutionaire en historische karakter van natuur en landschap. Landschappen zijn de altijd voorlopige en gevarieerde uitkomsten van de complexe interacties tussen mensen met hun diverse culturele perspectieven en natuurlijke actoren. Dat interactieve dient wel serieus te worden genomen: de natuur blaast zelf ook een partij mee, is in essentie niet een passieve volger, maar bestaat uit processen van zelforganisatie die gekenmerkt worden door een zekere mate van onvoorspelbaarheid (vrijheid) en creativiteit. Uit het spel van menselijke zetten en tegenzetten van de natuur verschijnen de steeds veranderende historische verschijningsvormen en verhaallijnen van het landschap.

Het idee of denkmodel van de ene, ware natuur doet hier geen recht aan. Een beter passend model/metafoor hiervoor is wellicht dat van een veelkleurige landschapstraditie of van een coöperatief 'work of art in progress': natuurlijk met de kanttekening dat modellen altijd ziende en blind tegelijk zijn en dus een beperkte reikwijdte hebben. Het model suggereert een bepaalde blikrichting die wellicht een aanzet tot een ethos bevat. Bij dit model is dat niet het bewaren van of realiseren van de ene ware natuur, maar de zorg voor de vitaliteit van complexe en pluriforme natuur-cultuur-tradities. Vanuit de omgang met puur culturele tradities – van bijvoorbeeld kunst, stadsontwikkeling en zingeving – zijn misschien inzichten beschikbaar

die oriëntatie kunnen bieden bij wat zorg voor vitaliteit in dit verband zou kunnen betekenen. Ik doe een paar globale voorzetten.

Levenskrachtige tradities waarden het verleden, zonder dat om te zetten in starre conservering of kritiekloze herhaling. Een zeker respect voor bestaande, historische gegroeide cultuurlandschappen past daarbij zonder te vervallen in een rigide landschapsconservatisme dat fasen uit de historisch gegroeide interactie tussen culturele en natuurlijke actoren wil vereeuwigen of invriezen. De landschapstradities bieden dan geen ruimte voor nieuwe interacties tussen cultuur en natuur en worden een wat verstart, stoffig museum; een reservaat waar je alleen op kousevoeten doorheen mag schuifelen.

Substantiële speelruimte voor vernieuwing en experimenten is de voorwaarde voor de bloei van veelvormige tradities. De dynamiek van uiteenlopende en soms stevig contrasterende stijlen kan daarbij stimuleren, zoals uit de geschiedenis van de kunst blijkt. Waarom zou dit niet op een soortgelijke manier positief uitpakken voor de ontwikkeling van de omgang met natuur en landschap? Vernieuwing ontspoord echter wanneer men vanuit een soort fictief, absoluut nulpunt wil beginnen, alsof alles wat er vanuit het verleden aan landschappen 'gegroeid' is bijna dogmatisch als vals moet worden afgeschreven en door nieuwe landschapsversies moet worden vervangen, bijvoorbeeld: oude natuur systematisch door nieuwe natuur. Vanuit de esthetica kan dit als overschatting van eigen originaliteit worden geduid. Wellicht is deze overschatting van eigen originaliteit het waarheidsmoment in veel kritiek – zoals Van Zomeren ook formuleert – op al te hoogdravende maakbaarheidsidealen ten aanzien van natuur en landschap. Dat er bij vernieuwingsaanzetten ook gestuurd en gepland wordt is dan op zichzelf genomen niet problematisch, maar dat daarin een te arrogante nulpunt benadering steekt die vergeet het innovatieve in synthese te brengen met de reeds bestaande verhaallijnen van het

landschap. Deze eenzijdigheid is bijvoorbeeld manifest in de optionele toekomstbeelden waarmee de Rijksplanologisch Dienst opereert. Hoe de vier scenario's – Palet, Parklandschap, Stroomland en Stedenland – zich verhouden tot de veelvormige tradities van het bestaande landschap wordt niet of nauwelijks gethematiseerd. Men zou het toch ook als een miskleun van de eerste orde beschouwen wanneer bijvoorbeeld een stadsvernieuwingsplan er stilzwijgend van uitgaat dat de betreffende stad alleen bestaat uit puin en bouwgrond.

Wat betreft het menselijke aspect van wikken en wegen verschijnt het verleden in het model van het landschap als coöperatieve traditie nooit als een 'harde' norm. Eerder is het een mogelijke bron van inspiraties of leerprocessen, waarbij niet de logica van de herhaling maar van de analogie geldt. Achteraf blijkt bijvoorbeeld dat bepaalde landbouwactiviteiten in het verleden een enorm rijk gestoffeerd landschap – de zogenaamde antropogene gradiënten – als 'antwoord' van de natuur opleverden. Dat retrospectief kan inspireren om niet altijd het bestaande landschap met veel kunst- en vliegwerk in precies de oude staat te houden, maar te zoeken naar andere eigentijdse praktijken die een 'analoge' – nooit identieke – rijkdom aan 'reacties' van de natuur kan opleveren.

Van Zomeren is zeer sceptisch over het ontwikkelen van nieuwe natuur. Ik denk dat hij gelijk heeft als nieuwe natuur op bedenkelijke wijze als politiek alibi-, ruil- en compensatiemiddel wordt gehanteerd om al te gemakkelijk oude cultuurlandschappen te kunnen opruimen als ze de vooruitgang weer eens in de weg zitten. Ik deel echter niet zijn mening dat het ontwikkelen van nieuwe natuur gelijk staat met maakbaarheid in de overtreffende trap en met verlies van de autonomie van de natuur. Zeker bij het ontwikkelen van nieuwe natuur komt een hele brok menselijk handelen en interveniëren om de hoek kijken. Maar als je aanneemt dat 'levende' natuur zelf ten opzichte van de menselijke pool zetten en tegenzetten doet, waarop het

menselijke handelen ten principale altijd moet wachten – en dat is zelfs bij het kweken van bonzaiboompjes nog het geval – dan is het basaal onjuist om menselijke handelen en interveniëren gelijk te stellen met het maken van natuur. Daarbij komt nog eens dat van Zomeren zich in dit verband te veel laat meenemen door een te beperkt handelingsmodel: niet handelen, dan is de natuur de baas, wel handelen, dan is de natuur ondergeschikte slappe hap. Er bestaat ook een ander soort handelen van bijvoorbeeld nataliteitsprocessen, zeg maar het geboren laten worden en opvoeden. In het begin hebben voortbrengers – bijvoorbeeld ouders en natuurontwikkelaars – daar veel invloed op, waarna het leven – kinderen, het nieuwe natuurgebied – op eigen benen komt te staan, steeds meer autonomie krijgt. Met draglines en doorgestoken dijken wordt dan voorwaardescheppend gehandeld, zonder dat zulks betekent dat wat daar als ‘reactie’ op aan nieuwe natuur verschijnt uitputtend produkt van menselijke handelen en plannen zou zijn en geen vorm van autonomie heeft. Overigens als computernetwerken al geregeld op hol slaan, dan zou ik niet zo bang zijn dat ook nieuwe natuur niet altijd weer ontsnapt aan de al te strakke halsriem van de sturende menselijke hand. Het model van het landschap als coöperatief (kunst-) werk suggereert overigens meer in het algemeen een andere manier om rekening te houden met de zelfbepaling van natuur dan dat mensen niet mogen handelen, iets wat overigens in ons kleine polderland ook praktisch onmogelijk is. Een coproductie veronderstelt – ook al is de samenwerking niet per definitie harmonieus en worden er flinke robbertjes gevochten – dat alle deelnemers een partijtje mee mogen blazen. Toegepast op het landschap betekent dit het zoeken naar handelingsstijlen waarin ruimte bestaat voor het wachten op reacties van de natuurlijke polen van het samenwerkingsverband en waarin andersom menselijke handelen creatief reageert op de zetten die natuur doet.

Het model heeft tenslotte ten opzichte van het idee van

de ene ware natuur ook als voordeel dat het meer recht doet aan het besef van bescheidenheid dat elke menselijke generatie een ‘tussengeneratie’ is in landschappen die op hun beurt ook tussenfasen vormen. Dat besef ontbreekt als het landschap wordt gefixeerd op één ware natuur – van welke snit dan ook – waarvan niet mag worden afgeweken. Toekomstige generaties worden dan in principe het recht ontzegd hun eigen verstandhouding met en handelingspraktijken ten opzichte van de natuur en landschap uit te werken. Hen wordt dan alleen een handen-af-bezoek aan de wereld toegestaan.

Het afscheid van de illusie van de ene ware natuur of het ‘echte’ landschap en de keuze voor deze of een soortgelijke insteek maakt de discussie over natuur en landschap er niet makkelijker op. Tegenover de monomanie van Nederland als startbaan kan geen al even monomaan ‘enig-echte-landschap-leergezag’ in stelling worden gebracht. Een duurzaam alternatief valt eerder te verwachten van – zo suggereert het model – van pluriformiteit aan inzichten en perspectieven, het sluiten van compromissen, het laveren en schipperen. Natuurlijk ook aan dat schipperen gaat de nooit rationeel verdedigbare veronderstelling vooraf dat het de moeite waard is met een enigszins zorgzame instelling mee te doen aan een kleine episode uit de eenmalige geschiedenis van uitwaaierende levensvormen tussen het mistige begin van de oerknal en de uniformiserende eeuwige uitdijing van het heelal.

Niet overdrijven

Ook Van Zomeren ageert tegen de hypertrofie van de maakbaarheid. Deze klacht vormt een – bij hem zelf overigens gematigde – echo van allerhande, vaak in donkere moralistische inkt uitgevoerde, cultuurbeschouwingen waarin het technische maakbaarheidsstreven van de westerse cultuur gediagnosticeerd wordt als de culturele voedingsbodem voor natuurdegradatie. Nog afgezien van de merkwaardige paradox dat de Verlichting, die meestal

wordt beschouwd als bakermat van dat streven, in mijn optiek juist de voorwaarde is geweest om allerhande matige make-up van de natuur af te peuteren, merk ik dat irritatie groeit als dat type kritiek tromgeroffel wordt. Een beetje zeggenschap houden over het bestaan – zeg maar: wat tegen de pokken en de pest; een polis voor bij ziekte en overlijden – hoort bij de niet op te geven natuurlijke desiderata van de menselijke conditie. Zonder maakbaarheid kom je in een grillig spookhuis terecht, wat voor een avondje kermis wel leuk is, maar voor altijd hoogst onaangenaam. De westerse cultuur heeft er middels techniek en wetenschap minstens voor gezorgd dat we niet de hele dag aan zo'n ongewilde survivaltocht mee hoeven te doen, waardoor er af en toe de vrijheid is om de grandeur van de natuur tot ons te laten doordringen. En als dat wordt ondersteund door het technische artefact 'fiets' of wordt bemiddeld door de digitale camera van een natuurfilm besef je dat techniek en contemplatie ook niet zo maar elkaars tegendeel vormen, hetgeen het denken over maakbaarheid nog een extra impuls tot nuance geeft. Natuurlijk er moet niet worden overdreven: maakbaarheid kent z'n grenzen en kan een idool worden, zoals bijna alles in het ondermaanse. Tegen simplisme op dit punt pleit ook dat soms dat maken weer nodig is om maken dat te veel ontspoot wat in te binden. Immers techniek is een deel van milieuproblemen en vaak ook weer een deel van de oplossing.

Oog hebben voor nuance en complexiteit dient ook te worden ingebracht tegen de eenzijdig, negatieve en simpele manier waarop andere westerse waardetrajecten in dit verband nogal eens worden getraakteerd op een gele of rode kaart: de drang naar vrijheid; het ideaal van een avontuurlijk en snel leven; gemak en luxe; passie voor technologie; individualisme; genieten van het bestaan; het streven naar utiliteit, etc...in de ogen van dit soort critici direct of via een omweg allemaal slecht voor natuur en landschap. Eenzijdige diagnoses leiden tot geforceerde 'in-plaats-van-

remedies': in plaats van maakbaarheid en materialisme, receptiviteit en ascese, in plaats van ondernemingszin ont-haasting, in plaats van technologie contemplatie, in plaats van individualisme gemeenschapszin...vult u maar in. Wat er storend aan is, is de soms benepen ontevredenheid over de winst aan humaniteit die de westerse cultuur, uiteraard met veel vallen en opstaan, heeft geboekt en nog steeds boekt. In hoeverre speelt in dit soort analyses bovendien de neiging mee om de privé-smaak van bepaalde elites – waarbij wat ze zelf niet appreciëren als banaal wordt gediskwalificeerd – onder het mom van milieuvertogen tot norm voor iedereen te willen verheffen? En: in welke mate speelt het onvermogen mee om culturele pluriformiteit aan levensstijlen en levensidealen werkelijk als waardevol en even beschermwaardig als het landschap te taxeren? Ook kan men zich niet aan de indruk onttrekken dat dit type diagnoses nog te veel verre achterneefjes zijn van de totalitaire verleiding. Als vergrootglas zijn ze misschien een keer zinnig, maar tegelijk zijn het fopspenen die zich baseren op de illusie van het met één meeslepend gebaar alle wissels omzetten: de culturele en ethische variant op een doorgeslagen maakbaarheidsgeloof.

Op het eerste gezicht niet zo spectaculair, maar bij nader toezien veel beloftevoller voor het ontwikkelen van voor natuur en landschap duurzamere culturele patronen lijkt me de routekaart van het prudent schaven en schuren, het hier en daar en bijstellen en aanpassen. Het is de formule van een open samenleving, bereid tot vormen van zelfcorrectie.

Uit de losse hand wat voorbeelden van bijstellingen. Op agressiviteit kun je algehele repressie zetten, met als resultaat glimlachende gluipers met kattenklauwen in het donker. Onze cultuur heeft gekozen voor de prudente weg van een beetje temmen en een beetje botvieren: lekker beschaafd schreeuwen in het voetbalstadion; uit je dak gaan in de disco; het competitieve spel als inperkende transformatie van het gewelddadige duel; enzovoorts. Deze strate-

gie van cultiverende transformatie is wellicht ook op allerlei manieren mogelijk wanneer de projectontwikkelaar, de nieuwe natuurbouwer, de avonturier met zijn verlangen naar grenzeloze mobiliteit in ons aan het overdrijven slaat door de natuur te veel op de schop te nemen. Moderne digitale technotopen bieden daar bijvoorbeeld ruimte voor. Er kunnen eindeloos virtuele driedimensionale landschappen in worden ontworpen en het biedt plaats – zoals op Internet – aan de vormgeving van een mobiele levensstijl, zonder al teveel kerosine van de airmiles te verbruiken. In plaats van de vrijheid, en het genot van de stereotoren vanuit een plat antihedonisme verdacht te maken, gaat het er misschien wel om het (bot-)vieren en maat houden op creatieve manier met elkaar te combineren. Dat is niet het afschaffen van moderne westerse waarden en levensstijlen, maar eerder er wat rijping en evenwicht in aanbrengen. Misschien past daarbij dat onze cultuur op allerlei vlak wellicht nog wat meer het inzicht moet verwerken dat veel van wat op zichzelf nastrevenswaardig en waardevol is niet allemaal tegelijk en zeker niet onmiddellijk kan: het accepteren van eindigheid kan het niet zonder het meesterschap van de beperking en het compromis.

Ook hier geldt dat de kaalslag van complexiteitsreductie maar beter kan worden vermeden: of het nu de monomanie van economische vooruitgangretoriek is of allerlei one-liner-oplossingen. Een vitale ondersteuning van de veelvormigheid van het culturele en natuurlijke landschap is meer gebaat bij een vasthoudend, gematigd denken dat van schipperen en laveren een levenskunst probeert te maken.